

Хајнрих Бел

ФЈОДОР МИХАИЛОВИЧ ДОСТОЈЕВСКИ И ПЕТЕРБУРГ

Петербург је град подигнут по команди, апстрактан, прављен под ударцима бича у пустоши финских мочвара. Нико не зна да ли је његово подизање коштало сто или двеста хиљада људских живота. Руски песници: Пушкин, Гогољ, Белиј и Блок били су чврсто убеђени да ће вода, једнога дана, поново узети Петербург, да ће га прогутати. Достојевски мора да је осетио крв и патње жртвованих, гигантско невидљиво гробље на коме је подигнута блештава величанственост, способна да подстакне на понизност а и на интелектуално мотивисано насиље. Тај покушај да се Русија отвори према европском Западу на тако високој географској ширини тврдоглаво је спроведен упркос мочвари, клими и геолошким условима: замисао и сан; а то су две речи које се најчешће изговарају у петроградским романима и приповеткама Достојевског. Туђа стварност која је отеловљена у Петербургу прогањала је Достојевског чак и у иностранству; у свим великим градовима поново је препознавао туђе лице Петербурга које се у њему многоструко одражавало, као мржња и као носталгија.

Невероватни Петербург, створен у води, чини тако да у романима Достојевског људи сумњају у сопствену стварност, тера их да сањају у сред дана и да се оригинално противе људској трговини; готово увек изгубљени у сопственим солилоквијима, они своје идеје бркају са акцијама и — као што се дешава Раскољникову када убија зеленашицу — своје акције са идејама.

Па ипак, њихови снови нису романтичне *rêveries*, то су сни апстрактни и интелектуални, утопије на које их је можда навела она Фата Моргана која живи у водама. Што год је виша њихова интелектуална свест, што год су више у стању да примећују и демаскирају помпезну слу-

чајност палата, утолико њихов интелектуални сан постаје жешћи, све док не буду више умели да препознају да ли раде оно што мисле или је оно што раде чисти мисаони чин. Тако да је питање које се увек наново поставља следеће: да ли сан прети стварности или стварност прети сну? Да ли вода прети Петербургу, да ли је Петербург дрска отимачина коју вода више неће моћи да подноси? Такав страх избија из влажних темеља кућетина за издавање и као да се диже до станова, долази са плимом, одлази са плимом, он је претња и, истовремено, стално искушење.

Већ 54 године град се не зове Св. Петербург; 10 година звао се Петроград, 44 године зове се Лењинград. Удаљен је две револуције и два светска рата од Св. Петербурга из XIX века. То је град у исто време стваран и туђи, не туђи у географском смислу него у поетском и метафизичком смислу. И песнику Фјодору Михаиловичу Достојевском био је туђ. Није то био његов град, ниједан није био његов, није имао чак ни стално пребивалиште, селио се из стана у стан, путовао је од места до места; провео је десет година прогнан из Петербурга. Петербург је град где је провео највећи део свог живота и који је пружио грађу за неке његове романи и приповетке. Ове забелешке су покушај да се приближно ухвати смисао отуђености стварног код Достојевског, покушај да се открије и покаже колико је од те отуђености стварног још било могуће пронаћи у Лењинграду.

Скућеност простора у коме су живели умногостручена је, за становнике гигантског града, због титанских димензија палата и јавних зграда. Тај дивни град, са својом архитектонском и друштвеном гордошћу, сваки пут одбацује становнике просечног имовног стања у тескобу њихових соба, у којима се осећају као инсекти. „Ти си била у мом собичку — каже Раскољников Соњи — и добро знаш како ниске таванице и тесне собе гуше душу и интелигенцију“. Па онда, кроз уста човека из подземља: „Свечано ћу вам рећи да сам много пута хтео да поставим инсект. Али чак ни тога нисам био достојан“.

Тема која је данас трошена и истрошена, однос између појединца и друштва, била је, у време настанка „Злочина и Казне“, погодна материја за пророчког писца. Појединац који трпи друштво метрополе и патња друштва у њему, то је тема петербуршких романа и приповедака Достојевског. Он је био први руски писац који је за књижевну тему узео велики град; први који је у књижевност увео понижене и увређене које он носи у себи, оне који подносе муке модерног друштва у успону. Он је открио онај малограђански друштвени слој који се тек формирао у великим градовима у XIX веку, и доделио је то звање као какав предикат племства.

Монументалним знаменитостима града Петербурга није придао никакав значај; употребио их је као пуке и обичне знаке интерпункције у унутрашњости свог мате-

ријала. Значај није придао ни друштвеним знаменитостима: генералима, министрима; и њима је одредио да буду зарез, тачка, тачка и зарез. Његова пажња била је окренута паћеницима. Биле су му туђе архитектонске и друштвене знаменитости свих градова. Његово дело би заслуживало да буде означено мотом: само патња је стварна.

Као и сви писци романа, и Достојевски је био неуморни шетач. За време својих лутања до зеленаша или до цркве, или до издавача како би измолио предујам, или до књижара, Достојевски их је откривао у отуђеној стварности Петербурга и уврштавао их је у другу стварност свог дела, њих, осредње и понижене на друштвеној лествици, продавце и пензионере, чиновничке и писаре, проститутке и полицајце, студенте и продавачице на пијацама, војнике и офицере, геније и дангубе, сељачиће који су дошли у велики град као регрути или као лакеји; запазио их је у неколико улица око тржнице сеном и из њихове маргиналности преместио их је у стварност свога дела.

Из најудаљенијих крајева огромне империје стизали су у град Петербург, позвани да положе рачуне о својим акцијама, осуђени да воде бескрајне парнице; скупљали су се око малих и великих врата, чекали су, чекали су годинама или и читав живот, трошили свој новац, настањивали се у јадним собама, давали зеленашима у залог свој иметак, коцкали се, обављали случајне послове, живели ни од чега и од крупних речи, од интрига и оговарања, изгубљени у великим зградама за изнајмљивање и по улицама великог апстрактног града, који им је био туђ.

Један од могућих путева за приближавање личности и духу једног писца ранга Достојевског био би овај: унети реда у његов свет који врви од безбројних ликова, оценити и анализирати разговоре, мисли, акције. Тај свет носи обележје високе напетости између апсолутног поноса и потпуне понизности, између Раскољникова и Соње. Размак између ужарене интелектуалности Раскољникова, који на крају љуби земљу, и егземпларних ликова понизности као што је Идиот кнез Мишкин, није мерљив људском мером. Раскољников је само један од ликова Достојевског који са проницљивом интелектуалном свешћу до дна истражују друштво и историју те се охоло постављају изнад њих; на крају ипак откривају ону снагу коју поседује Соња: ону понизност која — према Достојевском — представља најстрашнију снагу која на земљи постоји.

Првео: ЖЕЉКО БУРИЊ